

7. Фадеева Н.И. Конфликт как организующий принцип художественного единства драматического произведения (на материале русской и западноевропейской драмы конца XIX – начала XX в.): дис... канд. филол. наук: 10.01.08. – М., 1984. – 210 с. – Библиогр.: с. 186-210.
8. Freitag G. Technique of the Drama. An exposition of dramatic composition and art / Gustav Freitag. – Chicago: Scott, Foresman and company, 1900. – 395 p.

Summary. The architectonics of five-act plays by L. Andreyev is investigated. The paper focuses on the traditions and innovations. By means of statistic method the author analyzes main architectonic components.

Keywords: architectonics, five-act drama, architectonic component.

Отримано: 18.08.2012 р.

УДК 811.112.2'373.612.2

В.О. Казимір

ЗНАЧЕННЯ КОГНІТИВНОГО ПІДХОДУ В ДОСЛІДЖЕННІ МЕТАФОРИ

В парадигмі когнітивної лінгвістики, метафора розглядається як одна із форм концептуалізації реалій навколишнього світу, як результат когнітивного процесу, на основі якого формуються і виражаються нові поняття, а концептуальна система людини структурована і визначається за допомогою метафор.

Ключові слова: метафора, когнітивна лінгвістика, пізнання реальності.

Мова – одна з форм духовної культури народу, безпосередній показник його ментальності та основний засіб спілкування - продукт тривалого історичного розвитку суспільства. Вона перебуває в постійному русі, змінюється в просторі і часі, водночас зберігаючи ознаки іманентної стабільності, цілісності. Головною рушійною силою розвитку мови є суперечність між наявними мовними засобами і постійним зростанням номінативних і комунікативних потреб суспільства.

Мова в певному розумінні слугує барометром суспільного розвитку, оскільки в ній відображаються основні коливання, зміни в житті суспільства. Слово, як відомо, являє собою складне системне відтворення, яке характеризується стійкістю й разом з тим варіантністю та історичною рухомістю, займаючи центральне місце в механізмі мови. Інтегративні якості слова забезпечують такі його характерні ознаки як цілісність, здатність до виділення та вільного відтворення у мовленні. Мова є формою існування знань, що накопичуються в людській пам'яті у вигляді відповідних структур. Знання, які акумулюються мовною системою, відображають ставлення людини до об'єктивного світу, опосередковуючись за допомогою психічних чуттів. Це є підґрунтям для формування в мові системних відношень зі своєрідною архітектонікою та складною ієрархією семантичних рівнів, тобто створення «систем у системі». До однієї з таких систем належать метафоричні порівняння, які функціонально спрямовані на пізнання людиною предметів/явищ об'єктивного світу завдяки зіставленню спільних ознак цих предметів/явищ. Проблема метафори досліджена недостатньою мірою. Довгий час вона залишалась поза увагою вітчизняних і німецьких мовознавців. Головним чином метафори згадувались в загальному складі фразеологічних одиниць (ФО) як мовленнєві кліше. У дослідженнях зі стилістики їм приділялось значно більше уваги, оскільки метафоричні порівняння є одним із засобів виразності мови. Ця проблема метафори пов'язана з психофізіологічною будовою людини і актуальна як в аспекті міждисциплінарних досліджень, так і в окремих науках, зокрема і в лінгвістиці.

Проблема виокремлення метафоричних порівнянь із загального фразеологічного складу німецької мови була вперше вирішена завдяки працям видатних лінгвістів XX-го століття (В.В. Виноградов, О.В. Кунін, А.Г. Назарян, І.І. Чернишова, Н. Burger, W. Fleishcher, К.-D. Pily, O. Schade та ін.), які у своїх загальних концепціях відводять аналізованим одиницям вагоме місце.

Пропонована стаття присвячена вивченню метафоризації німецької мови, дослідженню її як концептуального відображення дійсності. Під метафорою ми розуміємо засіб тонкого і виразного опису об'єкту, дії або ознаки; як можливість «порівнювати те, що не порівнюється» і виступати в якості своєрідного «мосту» від дійсного до експліцитного позначення властивостей об'єктів. Метафора розглядалася як постійний розсадник алогічного в мові. Нормативним при такому підході виступав дискурсивно-логічний спосіб мислення. По мірі вивчення метафори, виділення її функціональних і стилістичних видів, все ясніше ставало, що подібний розгляд не розкриває всіх форм і функцій метафори.

Тому, актуальність обраної теми дослідження визначається необхідністю висвітлення природи творення та використання метафоричних одиниць в сучасній німецькій мові та повною відсутністю їхнього ідеографічного опрацювання. Вирішення цих проблем зумовлюється також підвищеним інтересом лінгвістів до аналізу глибоких зв'язків між метафоризацією та національним менталітетом. Особливу актуальність набув даний аспект дослідження мови в наш час, коли зросло суспільне значення таких проблем, як мовної норми, культура мови, мовні контакти та двомовність, мовна структура в країнах, що розвиваються. Усі вони більшою чи меншою мірою пов'язані з проблемою метафоризації мовних одиниць.

Для більшості людей метафора – це засіб поетичного і риторичного вираження, який належить скоріше до незвичної мови, ніж до сфери повсякденного спілкування. Більше того, метафора зазвичай розглядається виключно як приналежність звичайної мови – те, що належить до сфери слів, а не до сфери мислення чи діяльності. Саме тому більшість людей вважають, що вони прекрасно можуть обійтись в житті і без метафор. На противагу цій точці зору існує думка, що метафора пронизує все наше повсякденне життя і проявляється не лише в мові, а й в мисленні та діяльності. Наша понятійна система, в рамках якої ми мислимо і діємо, метафорична по самій своїй суті.

Поняття, які керують нашим мисленням зовсім не замикаються в сфері інтелекту, вони керують також нашою повсякденною діяльністю. Наша понятійна система, таким чином, відіграє головну роль у визначенні повсякденної реальності. І якщо зробити таке припущення, що наша понятійна система носить переважно метафоричний характер, а наше мислення, повсякденний досвід і поведінка значною мірою є метафоричними.

Однак понятійна система далеко не завжди сприймається нами. В повсякденному житті ми частіше всього думаємо і діємо автоматично, відповідно до визначених знакових схем.

Один і той самий зміст, вербалізований в тому чи іншому знакові, може розглядатись в різних аспектах як продукт наукового осмислення структури і функцій реального об'єкту в системі мови. Іншими словами, воно може розглядатись і як семантична структура – (структура мови – лексичне значення), і як ідеальний образ, і як еквівалент реального предметного світу в свідомості носія мови – когнітивна чи концептуальна структура (структура свідомості).

Вивчення когнітивних аспектів семантики слова є одним з напрямків в розробці цілого ряду актуальних на сьогоднішній день лінгвістичних досліджень, які ставлять собі за мету розкрити суть складних процесів, які забезпечують мовну діяльність людини, її здатність розуміти і формувати висловлювання і тексти.

В сучасній лінгвістиці одне з центральних місць займає когнітивний підхід до вивчення проблем, які раніше вважалися суто лінгвістичними. Зв'язною ланкою між теорією мови і теорією інших когнітивних здібностей (зорове сприйняття, музичний слух і т.д.) є семантична структура лексичних одиниць, невіддільна від пізнання.

Когнітивна теорія мовного застосування завойовує все більшу популярність, оскільки вона дозволяє висвітлити цілий ряд питань, пов'язаних з Інтерпретацією мовного значення. Значення слова – це психофізіологічний зв'язок між відображенням слова і представленнями про предмет в свідомості людини, в результаті якої формується поняття. Слово є засобом доступу до концептуального значення. За допомогою слова ми можемо приєднатись до максимальної діяльності і виділити інші концептуальні ознаки, які не називаються безпосередньо даним словом.

Як когнітивісти, так і структуралісти згодні з тим, що значення слова концептуально обумовлене, співвіднесене з певними когнітивними структурами, які стоять за цим значенням і забезпечують його розуміння. Когнітивна лінгвістика визначає значення мовних одиниць як абстрактне співвіднесення між знаком і ментальною сутністю (концептом), яке відображає об'єктивну дійсність. При цьому необхідно відмітити, що когнітивна лінгвістика опирається більше на концепти як первинне відображення дійсності і як більш об'ємні і значимі сутності ніж засоби їх вербалізації.

Мова і значення в мові – це суттєва частина когнітивної системи, з їх допомогою передається інформація про світ. Вивчення когнітивних аспектів семантики слова є одним із важливим напрямків в розробці цілого ряду актуальних на даний час лінгвістичних досліджень, які ставлять собі за мету розкрити суть тих складних процесів, які забезпечують мовну діяльність людини, її здатність розуміти і формувати висловлювання.

Когнітивний огляд реальності формується під впливом наших почуттів та досвіду. Мовне значення є матеріальним втіленням матеріальних образів, створених нашою свідомістю, таким чином, когнітивна лінгвістика розглядає мову як когнітивну діяльність, яка базується на інших здібностях людини, серед яких найважливішими є концептуалізація і категоризація.

Традиційно під метафорою розуміють троп або механізм мови, який базується на вживанні слова, що позначає певний клас предметів та явищ, для найменування об'єкту, що входить в інший клас, або для найменування іншого класу об'єктів, аналогічного даному у будь-якому від-

ношенні. У широкому розумінні термін «метафора» використовується для будь-якого вживання слів у переносному значенні.

Метафора як лінгвістичний інструмент переносу відомого на невідоме, освоєння нового в термінах знайомого, створення образності зустрічається в усіх без винятку мовах. Лінгвістична традиція завжди визнавала універсальний характер метафори як засобу переосмислення знайомих найменувань для називання предметів та явищ навколишнього середовища, її спрямованість для заповнення лексичних лакун і для більш глибокого проникнення в суть уже пізнаних об'єктів та їх характеристики.

Увага до метафор пояснюється, на думку В. М. Телії, тим, що утворені з їх допомогою фрагменти мовної картини світу найбільш самотужню надають концептуальній моделі світу національно-культурних кольорів [1, 177].

Визначення терміну «метафора» було сформульоване ще Аристотелем, але античні філософи розглядали метафору переважно як засіб утворення образності, убачали в ній свого роду орнамент. [2, 326-329].

У лінгвістиці метафору досліджували переважно як стилістичний засіб, рідше як засіб номінації, ще рідше як засіб створення мовної картини світу, яка виникає в результаті когнітивного маніпулювання існуючими у мові значеннями з метою створення нових концептів [1, 174]. У комунікативній лінгвістиці метафора кваліфікується як спосіб оптимізації інтерактивності комунікантів, засіб комунікативного впливу, універсальний механізм комунікації (Л.М. Алексеева, Дж. Лакофф, А. Ченкі).

Протягом останніх десятиліть вивчення метафор набуло іншого ракурсу: дослідники намагаються розкрити механізми метафоризації, які приводять до формування нового змісту.

На сучасному етапі метафора розглядається з урахуванням логіко-філософського (Н. Арутюнова), логіко-психологічного (А. Річардс, Х. Делагар, Дж. Сьорль), психологічного (К. Блер, К. Юнг), лінгвістичного (В. Телія, П. Рікер) та когнітивного аспектів (Дж. Віко, М. Блек, М. Тернер, А. Ченкі, С. Глаксберг, К. Рахіліна).

У когнітивній лінгвістиці використовується поняття семантичної теорії метафори, під якою розуміють дослідження здатності метафори проникати в суть речей та передавати інформацію, а не піддається перекладу (П. Рікер, Е. Маккормак).

Дослідження метафори вчені цього напрямку проводять, використовуючи метафоричну модель, тобто понятійну область, елементи якої знаходяться в різних семантичних відношеннях («виконувати функцію», «бути прикладом» та інше) [5].

Образність складних іменників сучасної німецької мови була предметом окремих досліджень (А.В. Азатьян, В.М. Аракелян). В.С. Вашунін зазначав, що особливістю композит є їх широка здатність утворювати образність.

Незважаючи на те, що на протязі всієї історії вивчення німецьких терміносистем існувало табу щодо їх метафоричності, варто підкреслити той факт, що метафори становлять у термінології не виняток, а скоріше правило.

Метафоричність широко використовується як засіб номінації у різних терміносистемах сучасної німецької мови: у технічній, політичній, комп'ютерній, сантехнічній, медичній. Вживання метафор-термінів є особливо популярним у повсякденному професійному спілкуванні, з метою зробити більш зрозумілим перебіг справ та стан речей.

Метафора є одиницею вторинної номінації, оскільки формує нове значення, виходячи з уже існуючого, завдяки чому ілюструє, на думку В. М. Телія, принцип мовної економії [7].

Отже, метафора розглядається як засіб тонкого і виразного опису об'єкту, дії або ознаки, як можливість «порівнювати те, що не порівнюється» і виступати в якості своєрідного «мосту» від дійсного до експліцитного позначення властивостей об'єктів [3, 344-347].

Проблема метафори пов'язана з психофізіологічною будовою людини і актуальна як в аспекті міждисциплінарних досліджень, так і в окремих науках, зокрема і в лінгвістиці. Не випадково, за останні роки у вітчизняній лінгвістиці з'явилося безліч робіт в області вивчення метафори. Так, проводяться різні класифікації метафори на базі опису, метафоричного поля; семасіологічного і культурологічного підходів характеристики області джерел і виявлення метафоричних моделей.

У роботі «Метафори, якими ми живем», американські вчені - лінгвіст Джордж Лакофф і філософ Марк Джонсон, досліджуючи понятійну систему людини у вживанні метафори, приходять до висновку, що метафора не обмежується однією лише сферою мови, оскільки самі процеси мислення людини значною мірою є метафоричні. Кожна концептуальна метафора, як вважають Дж. Лакофф і М. Джонсон [5, 5], відображає частину життєвого досвіду культурного співтовариства; кожна метафора володіє Індивідуальним історичним фоном, який, будучи виявленим, показує соціокультурну залежність кожної метафори окремо.

В наш час, деякі лінгвісти, метафору розглядають як «неминуче явище людського мислення і людської мови, що несе найважливішу функцію в пізнанні світу» [4, 136].

Людське мислення звертається до уяви - аналогії, метафори і т.п. постійно, але непомітно, з чим ми повністю згідні, оскільки сам повсякденний життєвий досвід організований у вигляді течії. Навіть абстрактні поняття ми усвідомлюємо параболічно, моделюючи їх в тропічних термінах: наприклад, час не чекає, любов зла, надія помирає останньою і так далі.

Таким чином, вивчення метафори стає все більш інтенсивним і швидко розширюється, захоплюючи різні області знань. Відповідно, завдання побудови теорії метафори, що має достатню пояснювальну силу, не може бути вирішене лише в рамках лінгвістики і вимагає виходу в область пізнавальних процесів людини. При цьому «нове, ширше тлумачення метафори» повинне узгоджуватися з психолінгвістичними дослідженнями» [6, 169].

Немає сумніву, що прагнення до всебічного вивчення метафори, використовуючи множинність підходів і тлумачень, пов'язане з тим, що метафора є одним з шляхів до розуміння і пізнання світу, тому в мовній системі метафора трактується як універсальний механізм семантичних змін, що забезпечують включення нових об'єктів в культурно-мовний контекст шляхом вироблення для них номінацій і розкриття їх істотних властивостей.

На нашу думку, когнітивний процес, який приводить до створення метафори, включений в ширший процес пізнання, що має відношення до індивіда в контексті еволюційного процесу. Мова йде про еволюцію мозку, що забезпечує апаратне забезпечення для пізнання, а також для культури, що надає контекст, в якому через взаємодію з лінгвістичним оточенням виникає метафора.

Таким чином, когнітивний підхід до дослідження метафори, як ми вважаємо, є ключем до розуміння форм репрезентації знань. Створюючи образ і апелюючи до уяви, метафора породжує розуміння, яке сприймає розум. В межах когнітивного підходу метафоризація розуміється нами як специфічна операція над знаннями, передача інформації від одного концептуального поля – джерела до іншого концептуального поля – мети. Переваги когнітивного розуміння традиційних метафоричних перенесень полягають в новому підході до самого механізму створення метафори: вельми важливі різноманітні і складні форми взаємопроникнення концептуальної, мовної і художньої сфер. Метафора часто припускає багатопланове згущування думки, будучи тільки підказкою, причому мінімальною. Проте ця підказка приводить в рух ті механізми ментальних процесів, що засновані на наших підсвідомих, генетичних знаннях.

В парадигмі когнітивної лінгвістики метафора розглядається як одна з форм концептуалізації реалій навколишнього світу, як результат когнітивного процесу, на основі якого формуються і виражаються нові поняття. Відповідно до цього ми робимо висновок, що концептуальна система людини структурована і визначається за допомогою метафор. Адже в ході своєї практичної діяльності люди мають справу з когнітивними картинками і моделями.

Наше представлення світу – це наше осмислення і репрезентація навколишньої дійсності. Різні світи, представлені нам через призму нашої культури і мови. А метафора якраз і є такою своєрідною картиною світу. При цьому вона різна у представників різних культур. Проте вона відмінна у представників різних культур, але різного історичного періоду.

Список використаних джерел

1. Алексеева Л.М. Проблемы термина и терминообразования: [Учебное пособие по спецкурсу]/ Л.М.Алексеева. – Пермь : , 1998. – 120 с.
2. Аристотель. Риторика //Аристотель и античная литература. – М.: Наука, 1978. – С.164–229.
3. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д.Арутюнова //Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990. – С.5–32.
4. Гак В.Г. Метафора: универсальное и специфическое / В.Г. Гак //Метафора в языке и тексте. – М.: Наука, 1988. – С.11–26.
5. Лакофф Д., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С.
6. Петров В.В. Научные метафоры: природа и механизм функционирования / В.В.Петров // Философские основания научной теории. – Новосибирск : , 1985. – С. 196–220.
7. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. Человеческий фактор в языке / В.Н.Телия. – М. : Наука, 1988. – С. 140–214.
8. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.- 242 p. / G. Lakoff., M. Johnson.

Summary. According to cognitive linguistics paradigm the metaphor is considered as one of forms of conception reality of the surrounding world. Being a result of cognitive process, on the basis of which new concepts are formed and expressed a conception system if a person is structured and expressed with the help of metaphors.

Key words: metaphor, cognitive linguistics, knowledge of reality.

Отримано: 21.06.2012 р.